

УДК 81'373.613:811.133.1

Г. І. Сидорук

СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ СЕМАНТИЧНИХ РОЗБІЖНОСТЕЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ ЄС)

Сидорук Г. І. Способи вирішення семантичних розбіжностей при перекладі англomовних юридичних термінів (на матеріалі цивільно-правових документів ЄС).

У статті з'ясовуються особливості перекладу англomовних юридичних термінів українською мовою з урахуванням семантичних змін, що відбуваються при цьому. Встановлено, що юридичній термінології в англійській та українській мовах властиві національно-правові компоненти змісту. Виписано критерії відтворення семантики цивільно-правових термінів.

Ключові слова: цивільно-правова термінологія, метафоризація, полісемія, омонімія.

Сидорук Г. И. Способы разрешения семантических расхождений при переводе англоязычных юридических терминов (на материале гражданско-правовых документов ЕС).

В статье раскрываются особенности перевода англоязычных юридических терминов на украинский язык с учетом семантических изменений, происходящих при этом. Установлено, что юридической терминологии в английском и украинском языках присущи национально-правовые компоненты содержания. Описаны критерии воспроизведения семантики гражданско-правовых терминов.

Ключевые слова: гражданско-правовая терминология, метафоризация, полисемия, омонимия.

Sydoruk H. I. Ways of resolving semantic differences in translating English legal terms (based on EU civil law documents).

The article investigates the peculiarities of English translation of legal terms into Ukrainian based on semantic changes taking place here. It has been determined that the national- legal component of the content is peculiar of legal terminology both in English and Ukrainian. The criteria of reproducing semantics of civil terms have been described.

Key words: civil law terminology, metaphor, polysemy, homonymy.

Юридична термінологія справедливо вважається однією з найбільш значущих галузевих терміносистем. Вона є унікальним об'єктом дослідження, тому що їй властиве велике розмаїття сфер застосування в порівнянні з іншими терміносистемами. Тут ми маємо справу не стільки з самими термінами, скільки з різними правовими системами, між якими існують глибокі відмінності. Словникова відповідність часто не дає правильного уявлення про лексичні одиниці, оскільки за аналогічними термінами у двох мовах стоять різні поняття або різний обсяг значення близьких за змістом понять. Актуальність дослідження викликана відсутністю спеціальних досліджень у сфері співставлення англійської цивільно-правової термінології та терміносистем з відповідними українськими. Цивільне право відіграє особливу роль в міжнародній комунікації у сфері юриспруденції і значущість його норм в уніфікації та гармонізації правових і термінологічних систем Європи й України з огляду на підписання останньою договору про асоціацію з Європейським Союзом є надзвичайно важливою. Під час перекладу правових документів перед перекладачем постає непросте завдання трансформації правового тексту з термінологічної системи однієї держави в термінологічну систему іншої держави, в результаті чого предметний текст, що спочатку належить до правової системи однієї держави, потрапляє в нову правову середу іншої держави. Разом з виникненням ЄС виникає й абсолютно нова термінологічна система, яка хоч і спирається на правову термінологію окремих держав-членів, але водночас наділена правомнаділяти терміни новими значеннями, в результаті чого правова термінологія стає абсолютно незалежною від термінологічних систем правового стилю інших мов.

У законодавчих текстах чимало таких спеціальних юридичних термінів, значення яких не завжди можна пояснити виключно з лінгвістичних позицій. Використання термінології у правових документах підпорядковується кільком вимогам: 1. Уживання термінів у прямому та загальновідомому значенні. Терміни в переносному значенні не є бажаними. 2. Простота й доступність у розумінні термінів. Не вживаються рідкісні, маловідомі терміни (*«шліх»*, *«оптація громадянства»*). 3. Усталеність, стабільність у вживанні правничої термінології. Надмірне використання неологізмів погіршує мову законодавства, ускладнює розуміння правових актів. Найкращий період для заміни одних термінів на інші є період кодифікаційних робіт у законодавстві, коли відбувається оновлення нормативно-правової бази. Нині в Україні триває процес оновлення нормативно-правової бази, тому існують сприятливі умови для того, щоб звільнитися від застарілих,

зрусифікованих, неоднозначних правничих термінів, ввести до нових нормативно-правових актів нову українську правничу термінологію. 4. Милозвучність і стилістична коректність термінів. 5. Бажано не вживати терміни-аббревіатури і скорочення, утворені з двох чи більше слів: «турбаза», «річфлот», «капбудівництво». Щоб уникнути непорозуміння, є доречним вживати терміни без скорочень. 6. Близьким за змістом правовим поняттям надаються схожі найменування, по можливості, однокореневі *право – правило, правознавець, правомірний, правоздатність, правовий, правосвідомість, правовідносини* [6, с. 87–88].

Існують деякі особливості юридичного тексту, що зумовлюють труднощі, які виникають у процесі його семантичної інтерпретації. Юридичні терміни поділяються на три різновиди за ознакою «зрозумілості»: 1. Загальноновживані: «*accreditation*» – акредитування. 2. Спеціальні – мають особливий правовий зміст: «*answer of the claim*» – задоволення позову. 3. Спеціально-технічні: «*nuclear-free*» – не радіоактивний [2, с. 679].

Термінам властива однозначність і незалежність від контексту [3, с. 90]. Пооате в реальності перекладач стикається з багатозначністю термінів, значення яких уточнюється тільки завдяки контексту: «*life office*»: 1) контора по страхуванню життя; 2) довічна посада.

Терміносполуки можуть містити слова літературної мови, багатозначність яких ускладнює розуміння терміна загалом: «*game law*» – закон про охорону дичини і правила полювання; «*good offices*» – посередництво. Омоніми зумовлюють наявність «хибних друзів» перекладача: «*marshal*» (US) – судовий виконавець.

Велику групу складають так звані «імпліцитні терміни», у яких наявні імпліцитні (формально невиражені) семи (компоненти значення) [1, с. 4]. У перекладі приховані семи, як правило, відновлюються завдяки додаванню певних слів: «*dying declaration*» – передсмертна заява (заява померлого).

Письмовий англomовний юридичний дискурс характеризується специфічною манерою побудови фраз і речень, наявністю складних і заплутаних юридичних формулювань і кліше, довгих багатоскладових пропозицій, громіздких і архаїчних фраз і зворотів. Відмінною рисою англійського юридичного дискурсу є вживання формальної лексики, яка вважається застарілою в повсякденному спілкуванні, але широко використовується в юридичних текстах. Це так звані логічні зв'язки, які забезпечують логічність та послідовність викладу, уникнення повторів:

<i>The aforementioned / the foregoing / aforesaid hereto / hitherto</i>	<i>set out above / written above</i>	раніше згаданий
<i>hereunder</i>	<i>to this place, thing, matter, document, etc</i>	до цього, до того, до цього (документу), на це, на ті
<i>herein</i>	<i>under this agreement</i>	за цією угодою
<i>hereof</i>	<i>in this(document)</i>	у цьому, тут, при цьому
<i>notwithstanding thereafter</i>	<i>of this</i>	звідси, про це
	<i>despite, nevertheless, still, yet</i>	тем не менше, проте, все ж, хоча, однак
	<i>after that, from that time on or after that time</i>	після цього, згодом, опісля, пізніше, відповідно, з цього часу, потім

Широко використовуються спеціальні значення загальнозовживаної лексики, наприклад: «*nuisance*» – 1) неприємність, перешкода 2) *юр.* делікт, заснований на порушеному праві особи спокійно володіти власністю; «*relief*» – 1) полегшення, розрада 2) *юр.* засіб судового захисту, задоволення вимоги, звільнення (*від сплати, від відповідальності*); «*consideration*» – 1) розгляд, обговорення, повага 2) *юр.* зустрічне задоволення; один з необхідних елементів договору для того, щоб той міг бути примусово здійснений в судовому порядку; винагорода. «*construction*» – 1) будівництво, конструкція 2) *юр.* тлумачення.

Слід відзначити значний вплив латині на формування правової термінології. Іншою особливістю можна вважати те, що у правових терміносистемах створюється особлива єдність лексичних одиниць, особлива їх сполучуваність і особливі зв'язки між словами, відбувається диференціація широкого і вузького значення слова:

<i>It constitutes a violation of the rules of international law guaranteeing, inter alia, the right to recognition... a person before the law...</i>	<i>Він є порушенням норм міжнародного права, які гарантують, між іншим, право на визнання, ... рівності особи перед законом...</i>
---	---

Хоч останні реформи в юриспруденції заохочують використання англійських та українських відповідників, тим не менш відсоток латинських запозичень залишається високим. Присутність латинських запозичень надає документу, до певної міри, «статусності» та вагомості. Деякі вирази трапляються досить часто в правовому тексті, вони лаконічні, пізнавані, відомі всім юристам, а їхня заміна англійськими або українськими еквівалентами суттєво подовжила б текст.

<i>ad hoc</i>	<i>for this purpose</i>	<i>in situ</i>	<i>in its original situation</i>
<i>affidavit</i>	<i>witnessed, signed statement</i>	<i>inter alia</i>	<i>among other things</i>
<i>bona fide</i>	<i>in good faith</i>	<i>ipso facto</i>	<i>by the fact</i>
<i>caveat</i>	<i>warning</i>	<i>per pro</i>	<i>on behalf of another</i>
<i>de facto</i>	<i>in fact</i>	<i>per se</i>	<i>by itself</i>
<i>de jure</i>	<i>by right</i>	<i>prima facie</i>	<i>at first sight</i>
<i>et cetera (etc.)</i>	<i>and so on</i>	<i>pro rata</i>	<i>in proportion</i>
<i>exempli gratia (e.g.)</i>	<i>for example</i>	<i>quasi</i>	<i>as if it were</i>
<i>ex parte (ex p.)</i>	<i>by a party without notice</i>	<i>sub judice</i>	<i>in the course of trial</i>
<i>id est (i.e.)</i>	<i>that is</i>	<i>ultra vires</i>	<i>beyond the power</i>

Наведемо приклади статей англomовного Цивільного Кодексу Європи українською та дамо короткий аналіз способів перекладу:

(1) Parties **are free to** enter into a contract and to determine its contents, subject to the requirements of good faith and fair dealing, and any applicable mandatory rules.

(2) The parties may **exclude** the application of any of the Principles or **derogate from or vary their effects**, except as otherwise provided by these Principles.

(1) Сторони **можуть** укласти договір і визначати його зміст, відповідно до вимог сумлінності і чесної ділової практики, і будь-яких відповідних обов'язкових правил.

(2) Сторони можуть **заборонити** застосування будь-яких принципів, **ігнорувати їхні наслідки або змінювати їх**, за винятком випадків, передбачених цими Законами.

Вираз «*to be free to do smth*» (*амер.*) відіграє функцію модального дієслова «*can*», а тому може перекладатися словом «*могти*». Застосовуючи так званий причинно-наслідковий переклад («*забороняти*»), а отже виключити із (застосування), слово «*exclude*» ми перекладаємо словом «*забороняти*», використовуючи лексичну заміну.

Непаралельні однорідні члени речення «*derogate from or vary their effects*» мають різне керування (*derogate from* – порушувати щось, Знах. відм., *vary smth.* – відрізнятися чимось, Оруд. відм.), через специфіку сполучуваності в перекладі ця частина речення зазнає певних лексико-синтаксичних перетворень. При перекладі таких конструкцій доводиться повторювати означуваний іменник «*їхні наслідки*» або вживати відповідний кореферентний займенник «*їх*».

(1) The parties are bound by any usage to which they have agreed and **by any practice** they have established between themselves.

(2) The parties are bound by a usage which would be considered generally applicable by persons in the same situation as the parties, except where the application of such usage would be unreasonable.

(1) Сторони пов'язані будь-яким використанням **спільного майна**, щодо якого вони дійшли згоди, і встановили між собою.

(2) Сторони пов'язані **цим** використанням, яке вважається загальноприйнятним для осіб, які знаходяться в такому ж положенні, що і ці сторони, за тими винятками, коли застосування такого використання є недоречним.

У перекаді використано лексичне розширення шляхом додавання слів «*спільне майно*» і «*цей*», яких нема в оригіналі. Протилежна трансформація вилучення словосполучення «*by any practice*» застосована в перекладі.

1) Each party **will act** in accordance with good faith and fair dealing.

2) The parties may not exclude or limit this duty.

(1) Кожна сторона **діє** відповідно до сумлінності і чесної ділової практики.

(2) Сторони не мають права виключити або обмежити цей обов'язок.

Дієслово «*will*» з модальним відтінком «*повинен*» в юридичній та діловій документації не перекладається, а саме смислове дієслово «*to act*» перекладається теперішнім часом.

For the purposes of this Book reasonableness **is to be judged** by what persons acting in good faith...

У цілях цієї Книги, обґрунтованість **оцінюється** тим, як особи діють сумлінно...

У перекладі ділової та юридичної документації модальність, виражена словосполученням «*to be to*», у перекладі не відображається. Саме дієслово «*to be judged*» перекадається теперішнім часом.

Вербалізація сучасних правових знань здійснюється за допомогою певних механізмів перебудови семантики мовних одиниць. Використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції – функції найменування, називають вторинною лексичною номінацією, усередині якої розрізняють два основних види: метафору та метонімію.

В основі метафоризації загальноновживаного слова англійської мови, що стає терміном юриспруденції, лежить об'єктивна подібність ознак («front» – «(легальне) прикриття для злочинної діяльності» від «front» – «лицьовий»), подібність до тварин («shark» – «шулер», «митний чиновник» від «shark» – «акула») та до назви предмета або місця («resort» – «злочинське кубло» від «resort» – «курорт»). Прискореному розвитку семантики слів в юридичній терміносистемі англійської мови сприяє спеціалізація внаслідок включення загальноновживаного слова до правового поля (у загальній лексиці «instrument» – *tool or piece of equipment*, а у праві «instrument» – *legal document* («inchoate instrument», «negotiable instrument», «statutory instrument»)) [4, с. 21]

Явища полісемії, омонімії, синонімії та антонімії відіграють організуючу роль у системі юридичної лексики. Полісемія надає термінології права необхідну для її функціонування можливість економії мовних засобів (процес і його результат: «тепансу» – «володіння» і «арендоване майно»; процес і предмет: «graft» – «хабарництво» і «хабар»; особа і документ: «reporter» – «доповідач» і «збірка судових рішень».

Унаслідок руйнування семантичного зв'язку між значеннями одного слова відбувається розпад полісемії і утворення омонімії («treat» – «лікування» і «treat» – «переговори»). Головна характерна риса омонімів полягає в тому, що вони є фактами різних семантичних полів. Це перешкоджає їх зіткненню в подібних контекстах. Отже, сам факт існування омонімів не може бути перешкодою для правильного розуміння тексту.

Поява нових понять і поглиблення знань про вже відомі предмети та явища у праві спричиняє лексичну синонімію («відповідач» – defendant, defensor, libelee, litigator, respondent; «суд» – forum, bank, court, hustings, hundred, judicatory, judicature, judiciary).

Антонімічні відношення систематизують наукові поняття – складну і багатопланову мережу протиставлень («criminal» – «judge», «claimant» – «defendant»).

Аналіз фактичного матеріалу показав, що вибір словникового відповідника в перекладі юридичних термінів використовується в 60% випадків і є найбільш розповсюдженим способом їх перекладу. Вибір контекстуального відповідника використовується зокрема при перекладі поліеквівалентних термінів.

Коментар до таблиці:

1. З першого погляду видно, що права частина таблиці (третя колонка) більш багатослівна завдяки трансформації додавання, тобто введення лексичних одиниць, яких немає в оригіналі, але без яких буде спотворено переклад або будуть порушені норми рідної мови. Це означає, що англійські словосполучення здебільшого наділені ознаками ідіоматичності, тобто мають значення, які не зводяться до суми значень окремих лексичних

Таблиця англійських терміносполук та порівняння їх україномовних перекладів в нейтральному та юридичному контексті:

Юридична терміносполука англійською	Переклад терміносполуки в нейтральному контексті	Юридична терміносполука українською мовою
notice in writing	оголошення, записка	письмове попередження
notice to admit	відгук, що визнається	вимога в зізнанні
to give notice to	(від)дати записку комусь	повідомляти когось про щось
to have notice of	мати записку про	знати про щось
notice to produce	витягти записку	пропозиція супротивній сто-роні надати в суд документ
notice to quit	записка про розірвання	попередження наймачу про розірвання договору про найм житлового приміщення
to take notice	помічати, спостерігати	отримати повідомлення
with notice	із запискою	бути попередженим
without notice	без записки	без попереднього повідомлення
notice of action	повідомлення, оголошення про дію	повідомлення про подачу позову
notice of allowance	записка про грошове утримання	офіційне повідомлення про акцептування заяви на патент
notice of appeal	записка про оскарження	повідомлення про апеляцію
notice of appearance	записка про появу, зовнішній вигляд	повідомлення (позивача відповідачем) про явку в суд
notice of argument	записка про аргумент, доказ, оскарження, судження	повідомлення про дебати
notice of copyright	записка про авторські права	відмітка (у друкованому виданні) про авторські права
notice of dishonor	записка про неповагу	повідомлення про несплату векселя
notice of opposition	записка опозиції, записка про протистояння	заперечення, протест
notice of trial	записка про спробу, намагання	повідомлення про слухання справи
charge on the merits	звинувачення за заслуги	звинувачення за сутністю справи
on a false charge	на хибному заряді	за хибним звинуваченням
to detail a charge	описати заряд в деталях	конкретизувати звинувачення
dismiss a charge	звільнити заряд	відхилити обвинувачення
to drop a charge	відкинути звинувачення	відмовитись від обвинувачення
to give smb. in charge	дати тому, хто відпові-дає за..., дати черговому	передати в руки поліції; здати когось поліції
to charge the jury	звинувачувати журі	напучувати присяжних
without charge	без звинувачення, заряду	безкоштовно
affirmative charge	конструктивне звинувачення	розпорядження присяжним не розглядати дане питання
extra charge	додаткове звинувачення	додаткові витрати
land charge	звинувачення, пов'язане із землею	податок із нерухомості
account de computo	порахований рахунок	позов із вимогою звіту
bring to account	привести до клієнта, рекламодавця	привести до відповідальності
frozen account	застиглий клієнт, рекламодавець	блокований рахунок
account render	надання звіту, рахунку	позов з вимогою звіту

одиниць, що входять до складу такого словосполучення: **«to give notice to»** – (від)дати записку комусь, (треба – **«повідомляти когось про щось»**), **«notice to produce»** – витягти записку, (треба – пропозиція супротивній стороні надати в суд документ).

2. Ця ідіоматичність зберігається в правовому контексті («*account render*» – *позов з вимогою звіту*), проте розпадається в інших контекстах («*account render*» – *надання звіту, рахунку, наданий рахунок для оплати* тощо). Саме неідіоматичне сприйняття юридичного виразу як комбінації окремих слів з окремими значеннями загального характеру спричиняють помилки в перекладі юридичних текстів. Серйозність проблеми перекладу юридичних терміносполук зумовлена наявністю виразів, у яких поверххневе значення кожного з його елементів може здаватися абсолютно прозорим і зрозумілим навіть у юридичному контексті. Проте воно може виявитися абсолютно хибним: «*affirmative charge*» – *конструктивне звинувачення (треба – «розпорядження присяжним не розглядати дане питання»)*.

3. Полісемія слів є одним з головних чинників хибного перекладу. Перекладач підставляє в перекладі загальне значення слова, а не те, яке властиве юридичному терміну («*notice of trial*» – *записка про спробу, намагання (треба – «повідомлення про слухання справи»)*; «*notice of dishonor*» – *записка про неповагу (треба – «повідомлення про несплату векселю»)*.

4. Латинські запозичення в англійській мові, що нагадують нам слова, відомі в рідній мові, можуть призвести до хибного перекладу: «*account de comrito*» – *порахований рахунок, (треба – «позов з вимогою звіту»)*.

5. Так звані псевдоінтернаціоналізми – слова, які наявні в кількох генеалогічно різних мовах за формою, але можуть набувати різних значень залежно від контексту: «*notice of argument*» – *повідомлення про аргумент, доказ, оскарження, судження (треба – «повідомлення про дебати»)*.

У результаті аналізу термінології правничих документів ЄС ми дійшли таких висновків. Невідповідності в різних національних правничих системах викликають так звані «колізії», різні трактування, які на правничому рівні не розв'язуються. Для цього потрібен лінгвістичний, семантичний та перекладознавчий аналіз, метою якого є визначення семантики термінологічних одиниць на позначення правничих реалій іншої держави чи об'єднання. Адекватний переклад і визначення семантики термінів, точна юридична кваліфікація правничих понять і реалій відіграють важливу роль у правильному розумінні норм і дієвості документів на території ЄС та механізмів їх узгодження з правничими нормами українського законодавства. Поповнення сучасної англійської правничої термінології вторинними номінаціями відбувається головним чином за рахунок метафоризації й метонімізації. Системний характер юридичної термінології визначається наявністю синонімічних та антонімічних відношень термінів права.

Література

1. Алимов В. В. Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации : [учебное пособие] / В. В. Алимов. – М. : Комкнига, 2004. – 160 с.
2. Большой юридический энциклопедический словарь / Под ред. А. Б. Барихина. – М. : Книжный Мир, 2004. – 720 с.

3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / М. : КомКнига, 2007. – 148 с.
4. Дерді Е. Т. Юридичні терміни-композиції в англійській мові / Дерді Е. Т. – К. : Мовні і концептуальні картини світу, 2000. – 470 с.
5. Директива Ради Європи 2008/117/ЄС від 16 грудня 2008 року [Електронний ресурс] / Офіційний вісник Європейського Союзу L 14 / 7 від 20. 1. 2009. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_930
6. Назаров В. Ф. Курс юридического перевода / В. Ф. Назаров. – М. : МГУ, 2000. – 40 с.
7. Регламент Європейського парламенту та Ради Європи № 1331/2008 від 16 грудня 2008 року [Електронний ресурс] / Офіційний вісник Європейського Союзу L 14 / 9 від 20. 1. 2009. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_938